

УДК 340.12

Івченко Ю.В.

Національний університет внутрішніх справ

ПРИКЛАД КОНСТИТУЦІЙНОГО ПАТРІОТИЗМУ В США ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ

У статті досліджується сутність поняття конституційного патріотизму на прикладі Сполучених штатів Америки. В сучасному європейському глобалізованому світі, в якому майже не залишилось мононаціональних країн, необхідність появи конституційного патріотизму стала запорукою успішного розвитку держави. Особлива увага у статті приділяється причинам становлення даного різновиду патріотизму в США та особливостям його прояву. Зауважується, що обрання конституційного патріотизму в якості основи Української державності може стати ефективним шляхом виходу з кризи.

Ключові слова: конституційний патріотизм, «Американське кредо», рівність, свобода, націоналізм, природні права.

Постановка проблеми. Як свідчить історія, ставлення до такого явища, як патріотизм завжди було неоднозначним. Культура патріотизму, перш за все, виражає моральну сутність відношення людини до своєї Вітчизни і до людства в цілому. Такий патріотизм включає в себе світогляд, гуманістичним ідеалом якого є розвиток особистості у процесі діяльності на благо Батьківщини як частини всього людства. При цьому вищим благом і самоцінністю виступає сама людина. В цьому контексті найбільш яскравим прикладом патріотизму є США, для яких це явище стало невід'ємною складовою буденного життя та важливою світоглядною установкою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Таке явище, як патріотизм було об'єктом дослідження багатьох наук і, відповідно, великої кількості вчених. Починаючи від часів Античності і до сьогодення, воно залишається актуальним і дискусійним. Методологічні та теоретичні основи формування особистості з глибоким почуттям патріотизму, любові до Батьківщини розкриті у працях І. Бека, Г. Біленької, М. Боришевського, Г. Ващенко, П. Ігнатенка, В. Каюкова, М. Левківського, О. Сухомлинської, П. Щербаня та ін. Найбільш відомими дослідниками філософських основ даного питання були Ж.-Ж. Руссо, Т. Гоббс, К. Гельвецій, П. Гольбах, П.Б. Струве, С.Л. Франк. Традиція глибокого світоглядного вивчення проблем патріотизму була закладена В.С. Соловйовим і Н.А. Бердяєвим. Теоретико-методологічному і

політологічному дослідженню проблеми патріотизму сприяли ідеї Г.В.Ф. Гегеля. Розробкою концепцій конституційного патріотизму займався відомий німецький вчений Юрген Хабермас.

Постановка завдання. Метою дослідження є необхідність визначення сутності такого різновиду патріотизму, як конституційний на прикладі саме США, адже даний його різновид відповідає вимогам сьогодення та має сучасний цивілізований вигляд і спрямований на благо країни та її громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. В епоху американської та французької буржуазних революцій поняття «патріотизм» було тотожне поняттю «націоналізм» при політичному (неетнічному) розумінні нації. Саме з цієї причини у Франції та Америці в той період поняття «патріот» було синонімом поняття «революціонер», а символами цього революційного патріотизму стали «Декларація незалежності» і «Марсельеза».

Вивчаючи досвід Сполучених штатів Америки, варто згадати антивоєнну картину «Стежки слави» відомого американського режисера С. Кубрика, що висловлює свою думку щодо тогочасного використання патріотизму явно не заради високих цілей. Дія відбувається в часи першої світової війни. Кабінетний генерал йде в окопи умовити полковника Дакса взяти черговий стратегічно важливий пагорб, пожертвувавши при цьому половиною своїх людей. У відповідь на це полковник зауважує, що не любить, коли перед

ним махають державним прапором як кольоровою ганчіркою та використовують свій високий статус та людські жертви на власне благо. Таким чином, режисер досить прямолінійно висловлює свою думку з цього приводу. Війна для нього – гігантська бюрократична машина смерті. Генерал, красиво розмірковуючи про любов до Батьківщини, струнко розраховує, скільки безіменних солдат треба принести в жертву його кар'єрі. Абстрактна жертва заради Батьківщини обертається жертвопринесенням конкретним людям в розкішних інтер'єрах, що додає абсурду ситуації і викликає невимовний жах від того, що і в нашому суспільстві XXI століття, яке позиціонується як цивілізоване, побудоване на принципах гуманізму та прав людини, подібне використання патріотичних символів та мотивів стає причиною загибелі мільйонів людей. І це, безумовно, є неприпустимим і таким, що потребує змін.

Повертаючись до світової історії, можливо, варто згадати та перейняти досвід римлян-республіканців, які сприймали своє виборне керівництво як найнятих слуг?

Ще за часів Просвітництва мислителі намагалися видозмінити ідею патріотизму, що на той час була, безсумнівно, корисною для виживання суспільства, розмежовуючи при цьому інтереси звичайних громадян та інтереси влади. Кант, Монтеск'є, Вольтер, Гоббс, Генрі Торо – десятки і сотні найрозумніших людей намагалися розробити норми нового «справедливого по суті» патріотизму. І всі вони в результаті дійшли висновку, що справжній патріот не тільки не зобов'язаний бути сліпим і покірним, але найпершим його обов'язком повинен бути пошук «плям на сонці».

«Для того щоб привести свою Вітчизну до ідеалу, необхідно стежити за нею суворіше, ніж за дівчиною-підлітком, – миттєво припиняючи, нехай і з ризиком для життя, будь-які її спроби вести себе небезпечно, нерозумно або помилково» [1].

Так виникло явище «критичного патріотизму», за якого людина не тільки не вихваляє свою державу, але, навпаки, прискіпливо розглядає її під лупою і голосно висловлює свою думку, коли помітить будь-які дії, що шкодять її країні.

Однією з програмних робіт цього напрямку стала праця американського письменника Генрі Торо «Про борг громадянської непокорності», в якому він називав найпершим обов'язком громадянина і патріота категоричну відмову від виконання «неправильних», «згубних» для країни законів, що порушують норми природного права та справедливості. У роботі в якості прикладу наводилася

практика відмови від сплати податків як ефективний спосіб протесту проти несправедливої політики державних діячів, без використання насильницьких методів. Головна мета есе полягала у відповіді на питання: що має робити людина, якщо вона повністю втратила довіру до тієї політичної системи, в якій їй доводиться жити? Для людей, внутрішньо незгодних із суспільним устроєм, але таких, що зовсім не бажають стати відлюдниками, треба було вказати інший спосіб досягнення морального очищення і відродження від духовної сплячки. І Г. Торо проголошує принцип відкритого політичного протесту.

Перші сторінки есе «Про борг громадянської непокорності» присвячені опису повного розчарування особистості в морально-політичних аспектах громадянського життя. Автор підводить читача до усвідомлення повної кризи всіх зв'язків, які об'єднували людину і владу. «Поки ми не загубимось – іншими словами, поки ми не втрачимо світ, – ми не знаходимо себе ...» [2, с. 203]. «Я відповідаю, що людина не може співпрацювати з урядом, не зганьбивши себе. Навіть на мить я не можу визнати в якості мого уряду ту політичну організацію, яка в той же час є державою рабів» [3, с. 360].

У творі «Борг громадянської непокорності» відчуженість людини від держави переростає в почуття їх глибокої протилежності і навіть ворожості. Виявляється споконвічне внутрішнє розчарування людини у праведності існуючого ладу, різко загострене загальною моральною кризою країни (загострення проблеми рабства, загарбницька війна США по відношенню до сусідньої Мексики).

Головною ідеєю його роботи була програма ненасильницької революції. Ненасильницька революція має дві сторони: зовнішню – політичну і внутрішню – моральну. Із зовнішнього боку програма Торо зводилася до наступного: «Якби тисяча людей не платила в цьому році податок, то це не була б насильницька і кривава міра; тоді як продовжувати платити податки – значить давати можливість державі творити насильство і проливати кров невинних. Ось по суті визначення мирної революції, якщо така взагалі можлива». Таким чином, необхідною умовою громадянської непокорності повинна стати загальна відмова від сплати федеральних податків. Усі справжні патріоти, вважав Торо, повинні діяти у відповідності з цим принципом [3, с. 371].

На практиці успішність методів громадянської непокорності була продемонстрована М. Ганді

в боротьбі національно-визвольного руху Індії, Мартіном Лютером Кінгом у русі за громадянські права чорношкірих американців й інших протестних кампаніях XX–XXI століть.

Сьогодні США є однією з небагатьох країн, де патріотизм займає ключове положення в суспільній свідомості та національній політиці. Варто зауважити, що дане явище в тому вигляді, яким ми його сприймаємо сьогодні, пройшло довгий шлях становлення і перетворень. Емігранти, біженці та бажаючі розпочати нове життя творили американське суспільство, його історію, розвивали США до рівня супердержави сучасності.

Згадуючи історію та процес становлення США як держави, варто зауважити, що першим кроком було визнання англосаксонської культури домінуючою, і вона стала тим «хребтом», на якому зараз побудована одна з найсильніших країн світу. З мовою ситуація виглядала дуже просто, адже до моменту появи на політичній карті світу нової країни англійська мова була чи не найпоширенішою мовою на континенті, не рахуючи іспанську та португальську, які поширювалися по Південній Америці.

Що стосується релігії, то після того, як в XVI–XVII століттях Європу охопили релігійні чвари і війни, більшість реформаторів-протестантів і сект, що з'явилися протягом цих неспокійних часів, шукали місця, де вони змогли б побудувати спільноти на основі своїх цінностей і уникнути переслідування. Хорошим і багатообіцяючим місцем виявилася територія Північної Америки. Там вони почали колонізацію, поступово витісняючи місцевих жителів – індіанців. З метою уникнення конфронтацій і релігійних воєн, як це було в Європі, в перших 10 поправках до Конституції США, відомих під назвою «Білль про права», що набули чинності 15 грудня 1791 року, зазначається, що Конгрес США не буде втручатися у справи релігії та віросповідання, сповідуючи або забороняючи будь-яку з них.

Головні елементи державності перебували в постійній взаємодії, створюючи так звану американську самосвідомість. У США таку модель націотворення називають «плавильним котлом» (melting pot). У такій багатокультурній країні, де більшість емігрантів – родом з різних культур, патріотизм (від латинського слова «patris» – Батьківщина, або грецького «πατρίς» – земля батька) на конкретній основній ідеї не побудуєш, адже кожному рідне і правильне щось своє особливе. Та чи можливе вирішення даної проблеми? Виявляється, так.

Виникає цілком доречне питання про те, чим же є патріотизм у такій державі. Відповідь проста: він побудований на мінімальних умовах співіснування на загальній території, що вимагає від громадян дотримуватися законів (бути законослухняним), знати державну мову, а також головні атрибути і символи держави. Це те, що має назву «конституційний патріотизм» (поняття, яке ввів і поширив німецький філософ Юрген Хабермас (Jürgen Habermas)).

Крім того, американський патріотизм не з'явився на порожньому місці – це результат багатьох соціокультурних змін і прогресу, який відбувався протягом більш ніж 200 років. На відміну від країн з активною ідеологічною пропагандою, лише конституційний патріотизм прийнятний для мультинаціональних країн. У США він підживлюється не ідеологією, а переконанням і реальним підтвердженням того, що їх країна є найкращою з усіх країн у світі. Незважаючи на етнічне коріння або минуле предків-емігрантів, кожен може стати американцем [4].

Журнал Foreign Policy дійшов висновку, що американський патріотизм – унікальне явище. Американські патріоти ніколи не апелювали до своєї расової, етнічної або географічної переваги, на чому заснований націоналізм, існуючий в інших країнах світу. Суть американського націоналізму – у вірі в перевагу американських демократичних ідей. Американський патріотизм ніколи не насаджувався і не культивувався «зверху». Він ніколи не був відповіддю на національне приниження, наприклад, поразка у В'єтнамі не призвела до зростання популярності патріотичних або націоналістичних поглядів в американському суспільстві, як це, наприклад, сталося в Німеччині після її поразки в Першій світовій війні. Крім того, американський патріотизм націлений в майбутнє, а не шукає ідеалів у минулому.

Самі себе американці націоналістами не вважають. В основному це пояснюється тим, що США ніколи не були країною, монолітною в етнічному сенсі – її завжди населяли представники десятків і сотень народів, що відносяться до різних рас, які сповідували різні релігії та ін. Тому американці вважають, що слово «націоналізм» має негативний відтінок, і краще використовувати термін «патріотизм». Це, однак, не заважає багатьом фахівцям застосовувати термін «націоналізм» для характеристики поглядів американців.

Анатоль Лівен (Anatol Liven), старший науковий співробітник Фонду Карнегі за міжнародний мир (Carnegie Endowment for International Peace),

вважає, що саме американський націоналізм став причиною нинішнього світового лідерства США. На його думку, саме американський націоналізм став одним із факторів, який ідеологічно розділив США і більшість країн Західної Європи. Європейці у XX столітті пережили дві найбільші війни, викликані, в тому числі, безпрецедентним зростанням націоналістичних настроїв. Нині націоналістичні ідеї, що існують в Європі, не користуються значною підтримкою суспільства й еліт. Американський націоналізм, навпаки, посилюється за останні півстоліття. Його підживлювала не тільки військова та економічна міць США, але й безпрецедентна культурна гегемонія.

Проте існує й негативна сторона американського націоналізму. Лівен зазначає, що американський націоналізм вважає за необхідне захищати інтереси США в будь-якій ситуації, що складається у світі. Саме тому США постійно зацікавлені в пошуку зовнішніх ворогів.

Крім того, подібна форма націоналізму призводить до того, що американці бачать своїх уявних чи реальних супротивників виключно в негативному світлі: наприклад, опитування громадської думки, що проводилися в розпал «холодної війни», показували, що більшість американців вважали, що громадяни СРСР відносяться до Америки винятково вороже, і їм не слід довіряти. Подібні точки зору нині превалюють в поглядах американців на ісламський світ. Втім, на думку Лівена, спалахи американського націоналізму носять тимчасовий характер і, як правило, не мають особливо серйозних наслідків ні для США, ні для всього світу, через те, що їх обмежує потужне громадянське суспільство, що існує в США.

Історик Том Холсінгер (Tom Holsinger) вважає, що багато проявів американського ультрапатріотизму пояснюються традиціями, що склалися в США протягом століть. Наприклад, американське суспільство історично звикло негайно і вкрай активно реагувати на ситуації, які воно вважає загрозою. Ця модель поведінки прийшла з часів, коли влада була слабка і незалежні колоністи вважали за краще самостійно розібратися з ворогом, не чекаючи реакції влади. Протягом усієї своєї історії американці зберігали значний вплив на органи влади, тому вони вкрай активно впливають на уряд, вимагаючи від нього прийняття тих заходів, які вважають справедливими і виправданими в кожній конкретній ситуації.

Відомий філософ Самуель Хантінгтон (Samuel Huntington) для опису суті американського патріотизму запропонував використовувати термін

«Американське Кредо» (American Creed). «Американське Кредо» – це універсальні ідеологічні та культурні принципи (свобода, демократія, релігія, влада закону, індивідуалізм, прогрес і т.д.). Крім того, до них додається повага до основних інститутів влади США і до американської Конституції. Протягом останніх десятиліть в «Кредо» додали і культурний плюралізм, а також расову та етнічну рівність.

Опитування громадської думки в США показують, що більшість американців не тільки відчувають почуття гордості, згадуючи свою країну, але й вважають, що ідеї, популярні в США, можуть бути використані в усьому світі. Наприклад, опитування Pew Research Center for the People and the Press показало, що 79% жителів США впевнені в корисності поширення американських ідей і моральних цінностей [5].

Варто зауважити, що на сьогоднішній день патріотизм у Сполучених штатах Америки є прикладом мультикультурної єдності людей в межах однієї держави. Американський патріотизм має свої особливості, так як об'єднує людей різних національностей. Рівень патріотизму в США в порівнянні з іншими країнами знаходиться на доволі високому рівні.

Засновники американської держави, проголосивши Декларацію незалежності США, дали людям ідеологію особистої свободи, верховенство закону і незалежність судової системи, стабільну конституцію і віру в ефективність і перевагу американської системи влади.

Декларація незалежності США стала важливим історичним документом, який надихає кожне нове покоління американців і викликає в них гордість за свою країну. У ній були проголошені природні права людини, тобто дані людині Богом, незалежно від політичного устрою країни або її юридичної системи. Отже, положення Декларації, закріпивши у своїй основі принципи природного права, забезпечили можливість для ефективного функціонування і розвитку держави.

Крім цього, в Декларації йдеться про те, що всі люди створені рівними і всі в рівній мірі володіють правами на життя, свободу і на прагнення до щастя. Декларація стала, по суті, ідеологічною основою, а природні права – першоджерелом статей Конституції США, особливо перших десяти поправок до неї, що мали назву «Біль про права».

У результаті Конституція США є сьогодні найстарішою у світі діючою та такою, що має формалізований вигляд, конституцією. Це дає можливість американцям не тільки говорити про політичний

геній батьків-засновників своєї держави і високий рівень їхньої політичної мудрості, а й надає їм впевненості у стабільності своєї держави, в передбачуваності її розвитку, в незалежності основних її законів від політичної кон'юнктури та чиїхось особистих бажань або амбіцій.

США – країна з величезною кількістю законів, що регулюють практично всі можливі й неможливі сфери життя, в яких непрофесіоналові розібратися просто неможливо. США, без перебільшення, – країна юристів. Але, з іншого боку, основні правові документи тут не тільки прості й доступні для розуміння, але, що головне, вони фундаментально стабільні.

Американський виборець вірить, що незалежно від того, хто буде в Білому домі, Конституція, виборчі закони або його основні цивільні права і свободи не будуть змінені. Це – основа віри у верховенство права, а відповідно і закону, основа його патріотизму, віри в переваги американської системи влади [6].

Все це працює вже не одне покоління і є основою патріотизму американців, а не якісь виховні та патріотичні проекти, створені чиновниками. Американські діти ростуть в цій атмосфері та при всьому природному скептицизмі юного віку швидко стають патріотами країни й існуючої в ній системи. Американські підлітки в масі своїй більше патріоти, ніж підлітки інших країн.

Висновки. Отже, патріотизм в США деполітизований. Особистий патріотизм давно став частиною повсякденної культури, а не державною програмою. Ніхто не змушує американців вивішувати національні прапори на своїх будинках і виспівувати патріотичні пісні. Мораль, що закладена в основу американського патріотизму, дуже проста – у жодного політичного спрямування, тим більше провладного, немає монополії на «правильний патріотизм», якщо на чолі його – справжні інтереси країни та її користь.

Таким чином, в США держава рухається за суспільством, а не навпаки. Американцям не подобається, коли держава збільшує свою роль і вплив. Тому вони обирають не тільки місцеву політичну владу, а й поліцію, й адміністрацію навчального округу. Ті факти, що поліція муніципальна, шерифів обирає народ, конституція забороняє використовувати армію всередині країни, а на руках у населення багато зброї, роблять Америку країною, в якій держава не може відверто домінувати над своїми громадянами, і в цьому основа не тільки американської моделі патріотизму, а й єдності країни. Любов до своєї країни американці не поширюють на уряд – на відміну від тоталітарних, фашистських і комуністичних режимів, де патріотизм в першу чергу виявляється в підкресленій лояльності до влади [7].

Основою патріотизму в США є конституційні права і свободи. Американці вважають, що реалізація своїх прав – це дуже патріотично. Це дозволяє відкрито критикувати владу, домагатись змін політики, і мобілізувати інших громадян для вирішення спільних проблем. Мабуть, немає більше такої країни, де суспільство піддає владу такій жорсткій і неприємній критиці, як в США. Перша поправка до Конституції США, прийнята в 1791 році, не допускає прийняття законів, які можуть обмежувати право на свободу слова, преси, зборів, віросповідання.

Отже, приклад США у ставленні до патріотизму є більш ніж доцільним в умовах сучасної української держави, адже пріоритет природних прав людини, закріплений у Конституції та забезпечений державою, є найкращим проявом як поваги держави до громадянина, що виявляється в можливості безперешкодно реалізувати свої права, так і лояльного ставлення людини до влади, яка приймає важливі державні рішення.

Список літератури:

1. Вологжанин М. Что такое патриотизм и почему мы должны любить нашу Родину. URL: http://www.maximonline.ru/longreads/get-smart/_article/patriotism/ (дата обращения: 27.01.2018).
2. Торо Г.Д. Уолден, или Жизнь в лесу. М., 1980. 456 с.
3. Thoreau H.D. The Writings of Henry David Thoreau. Boston-New York, 1906. 396 p.
4. Культура США и патриотизм. URL: <https://state-usa.ru/usa-history/210-kultura-ssha-i-patriotizm> (дата обращения: 27.01.2018).
5. Патриотизм. Made in USA / Washington ProFile. URL: <http://www.us-visa.ru/info/life/patriotism.htm> (дата обращения: 27.01.2018).
6. Злобин Н. Уроки патриотизма. URL: <https://rg.ru/2011/07/06/usa.html> (дата обращения: 28.01.2018).
7. Что такого особенного в американском патриотизме? URL: <http://www.ru-90.ru/node/1424> (дата обращения: 28.01.2018).

ПРИМЕР КОНСТИТУЦИОННОГО ПАТРИОТИЗМА В США И ЕГО ПЕРСПЕКТИВЫ В УСЛОВИЯХ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

В статье исследуется сущность понятия конституционного патриотизма на примере Соединенных Штатов Америки. В современном европейском глобализованном мире, в котором почти не осталось мононациональных стран, необходимость появления конституционного патриотизма стала залогом успешного развития государства. Особое внимание в статье уделяется причинам становления данного вида патриотизма в США и особенностям его проявления. Отмечается, что избрание конституционного патриотизма в качестве основы украинской государственности может стать эффективным путем выхода из кризиса.

Ключевые слова: конституционный патриотизм, «Американское кредо», равенство, свобода, национализм, естественные права.

AN EXAMPLE OF CONSTITUTIONAL PATRIOTISM IN THE UNITED STATES AND ITS PROSPECTS IN THE CONDITIONS OF UKRAINIAN STATEHOOD

The article explores the essence of the concept of constitutional patriotism on the example of the United States of America. Since in the modern European globalized world in which there are almost no mono-national countries, the need for the emergence of constitutional patriotism has become the key to the successful development of the state. Particular attention is paid in the article to the reasons for the emergence of this type of patriotism in the United States and the peculiarities of its manifestation. It is noted that the election of constitutional patriotism as the basis of Ukrainian statehood can be an effective way out of the crisis.

Key words: constitutional patriotism, „American credo”, equality, freedom, nationalism, natural rights.